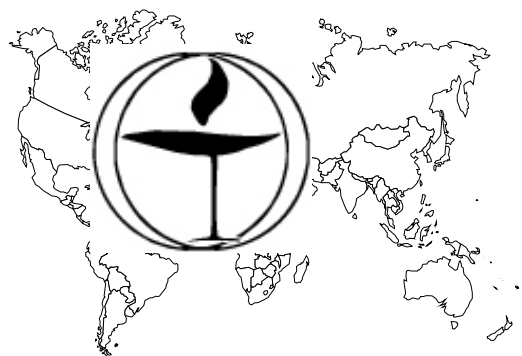

UNITÁŘSTVÍ

JAKO CESTA

**myšlenky a postoje
unitářské víry**

petr samojský
NSČU 2003

motto:

“Náboženství ve smyslu unitářském je cesta a život;
kdo po ní jde, vidí ji, kdo žije, ten ví o životě.”

— Jaroslav Šíma

OBSAH

Předmluva	4
Autorská poznámka	5
I. Unitářská cesta jednou větou	6
II. Unitářská cesta jedním odstavcem	7
III. Unitářská cesta jednou kapitolou	
A. Zakladatelé	8
B. Tři principy	9
C. Tři kvality	10
D. Tři charakteristické rysy	11
E. Pět sdílených postojů	12
IV. Unitářská cesta deseti kapitolami	
1. Duchovní společenství	13
2. Bůh a člověk	14
3. Posvátné písmo	16
4. Spiritualita	17
5. Zjevení a zázraky	19
6. Život po smrti	20
7. Sídlo autority	21
8. Etika	23
9. Sociální a politická angažovanost	24
10. Cíle unitářství	26
Použitá literatura	27

PŘEDMLUVA

Když se mi nedávno dostala do ruky knížka o českém unitářství od Petra Samojského, s lítostí jsem si uvědomil, jak málo máme v NSČU publikací, které by hovořily o unitářství současným jazykem. Přestože se mnozí unitářští autoři v naší krátké historii pokoušeli vystihnout podstatu a jádro unitářství, nikomu z nich se nepodařilo zastavit tok času. V unitářství pro jeho názorovou otevřenost totiž literární díla stárnou rychleji, než je tomu v jiných náboženských společenstvích. Petr Samojský si toho byl vědom, a tak ke své první publikaci, jež byla vydána v roce 2002 a zabývá se převážně českým unitářstvím, připojil i druhou, která pojednává o unitářství v jeho globálních souvislostech. V NSČU je to pokus ojedinělý, ale podle mého názoru docela originální. Knížka se zabývá základními tématy světového unitářství a snaží se najít styčné plochy, na kterých by se mohli unitáři z různých zemí sjednotit, přičemž české unitářství je v tomto kontextu vnímáno jako jedno z mnohých. Není to ovšem nedostatek, ale spravedlivé zařazení do neustále se měnícího proudu celosvětové liberální tradice. Ten, kdo by se chtěl seznámit s unitářstvím v jeho nejširší podobě, může proto s dobrým svědomím sáhnout po této knize. Najde v ní dostatek inspirativních myšlenek, které pak může využít ve své osobní duchovní praxi.

— Luděk Pivoňka

AUTORSKÁ POZNÁMKA

V této práci jsem se nechal inspirovat osnovou knihy *The Unitarian Path* od Andrew M. Hill z unitářského sboru v Edinburghu ve Velké Británii. Za to mu patří kredit, který mu tímto chci s díky přiznat, tak jako i za mnohé myšlenkové podněty, které jsem od něho převzal.

Tak jako Hill, i já jsem použil slova “cesta” v názvu, a zdůraznil jsem je mottem z knihy *Tvůrčí náboženství* od Jaroslava Šímy, který říká, že “Náboženství ve smyslu unitářském je cesta a život; kdo po ní jde, vidí ji, kdo žije, ten ví o životě.” Důvodem toho je, že unitářskou víru, náboženství, spiritualitu — nebo zkrátka unitářství opravdu vnímám jako cestu.

Jako každá cesta, i unitářství má svůj počátek a cíl. Totéž platí o každé jiné víře, dalo by se říci. Jenže v unitářství cílem není ani tak dosažení určitého stavu vědomí, schopností, probuzení mystických schopností ani

— petr samojský

I. Unitářská cesta jednou větou

Unitářství je svobodomyšlná víra, povzbuzující člověka k sebepoznání a práci pro lepší svět, nabízející inspiraci ke stále pokračujícímu hledání a nacházení hodnoty a duchovní hloubky života.

II. Unitářská cesta jedním odstavcem

V dobách svého vzniku unitářství bylo náboženství založené na přesvědčení, že Bůh je jediný a nikoliv trojjediný, a že Ježíš se jako člověk narodil i jako člověk zemřel. Dnes je můžeme chápat jako svobodomyšlnou víru, povzbuzující člověka k sebepoznání a práci pro lepší svět, nabízející inspiraci ke stále pokračujícímu hledání a nacházení hodnoty a duchovní hloubky života. Unitářství kombinuje osobní svobodu s náboženskou vírou v prostředí vzájemně se podporujícího společenství.

III. Unitářská cesta jednou kapitolou

A. ZAKLADATELÉ

Lidé se často ptají: “Kdo založil unitářskou víru?” Pohotová odpověď by mohla znít: “Unitářská víra je znovuzaložena vždy, když se jí někdo nový vydá.” Ale odpověď se může soustředit i na konkrétní osobnosti, které lze chápat jako klíčové v historii vzniku unitářství. U samotného počátku stály tyto tři osobnosti:

- Michael Servet (12. 1. 1511 — 27. 10. 1553)
Lékař a autor několika stěžejních knih unitářské teologie. Byl přesvědčen o tom, že dogma boží trojice propagované jak představiteli římskokatolické církve, tak i reformace, je v rozporu s biblickými texty. Svou vírou se ocitl mezi dvěma mlýnskými kameny dějin — kalvinistickou reformací a římskokatolickou církví. Byl Kalvínem upálen na hranici a jeho knihy spaleny.
- Ferenc Dávid (1510 — 15. 11. 1579)
Biskup unitářské církve v Sedmíhradsku. Hlásal svrchovanost svědomí každého člověka a vzájemné tolerance. “Nemusíte smýšlet stejně, abyste stejně milovali,” prohlásil. Stál v pozadí vydání prvního tolerančního dekretu v historii, kterým náboženská vyznání byla zrovnoprávněna. Při změně vládního režimu však byl obviněn z šíření ilegálních “inovací” a odsouzen na doživotí.
- Faustus Socinus (1539 — 3. 3. 1604)
Na útěku před inkvizicí našel úkryt v tehdy tolerantním Polsku. Založil školu v Rakowě a stal se vůdcem unitářského hnutí v Polsku. Byl autorem Rakowského katechismu, ve kterém poukázal na to, že Duch svatý je “vůle boží”, a proto nikoliv samostatná bytost, jak tvrdí dogma křesťanské víry.

K těmto třem bychom mohli doplnit mnohé další osobnosti, které se tak či onak zasloužily o vznik a rozšiřování unitářských myšlenek v různých zemích a dobách. Patřil by sem samozřejmě i N.F. Čapek, tak jako Toribio Sabandija Quimada z Filipín, David Paarl Faure z Jižní Afriky, Hajom Kissor Singh z Indie, Ralph Waldo Emerson z USA a James Martineau z Anglie.

B. TŘI PRINCIPY

sdílení.

Unitářská společenství v různých částech světa se od sebe liší. Je to tím, že mají odlišnou historii, že vycházejí z místních podmínek a potřeb i díky tomu, že jsou nezávislá. Zatímco některá unitářská společenství jsou specifická ve smyslu definování své víry a mají svůj katechismus nebo vyznání víry, jiná se spokojují s více či méně detailně stanoveným popisem své víry. Navzdory této různosti je však možno u všech nalézt v různých formách důraz na tyto tři principy:

1. Svoboda

2. Rozum

3. Tolerance

1. Svoboda

Svobodou je myšleno základní lidské právo na sebeurčení. A už se jedná o svobodu přesvědčení, duchovního citění nebo svobodu svědomí, každému člověku má být zaručena. Voláním po svobodě se vyznačovali zakladatelé unitářství v historii, kteří o ni museli těžce zápasit a někdy i pro ni umírat. Svoboda sebeurčení je však neméně aktuální i dnes.

2. Rozum

Tento princip vyjadřuje poukaz na to, že náboženská víra jakož i duchovní citění má být vyváženo kritickým myšlením. Schopnost myslit, hodnotit a usuzovat je pro náboženskou víru stejně důležité, jako je víra důležitá pro racionální rozhled. Cit a rozum nemusí být vnímány jako protivníci, ale mohou se doplňovat.

3. Tolerance

Mají-li lidé mít právo na sebeurčení a svobodu přesvědčení, jejich vzájemná tolerance je nezbytná. Má-li však být jejich tolerance smysluplná a opravdová, nesmí být pouhou lhostejností a nezájmem. Opravdová snášlivost je založena na rozvíjení schopnosti soucítění a

C. TŘI KVALITY

Tři kvality, o kterých se jistě unitáři na nejrůznějších místech světa shodnou, že jsou důležité ba zásadní pro dobrý život člověka, jsou tyto:

- 1. Naděje**
- 2. Úcta**
- 3. Láska**

Ani jedna z těchto potřebných kvalit nepřichází k člověku jen tak sama od sebe. Člověk je musí trpělivě nacházet, rozvíjet a prohlubovat, někdy i s velkým úsilím.

1. Naděje

Naděje je postoj očekávání pozitivního rozuzlení. Máme-li naději, jsme schopni vnímat a nacházet v životě naplnění a cítit jeho smysl. Naděje dává člověku křídla k překonávání toho, co se zdá být nepřekonatelné. Má-li člověk naději, má i víru, nebo naděje bez víry není nadějí.

2. Úcta

Pokud lidský život má být dobrý, nemůže v něm chybět úcta. Poci uje-li člověk v sobě úctu, jen pak může být opravdu tolerantní k rozdílným názorům a snášenlivý, jen pak může oceňovat a prosazovat rovnost a rovnoprávnost lidí. Nemají-li lidé v sobě úctu, ani demokracie nemůže fungovat tak, jak má. Bez úcty k druhým lidem a bez úcty k životu obecně je život plochý a sobecký.

3. Láska

Láska je základem opravdových vztahů. Bez lásky žádný mezilidský vztah nemůže být naplňující a uspokojující, a život člověka je bez ní samoúčelný a proto nenaplněný. Nemá-li člověk v sobě lásky, je odsouzen k vnitřní samotě.

D. TŘI CHARAKTERISTICKÉ RYSY

Mezi unitáři v různých zemích světa lze také nalézt tyto tři charakteristické rysy jejich víry:

- 1. Osobní odpovědnost**
- 2. Význam duchovních hodnot**
- 3. Pluralismus**

1. Osobní odpovědnost

Svobodomyšlná unitářská víra nevybízí k následování současných nebo historických osobností, kterým je přikládána schopnost poskytnutí spásy, vykopení z hříchů apod. Zdůrazňujeme, že za duchovní růst a kvalitu života každý člověk nese vlastní odpovědnost — jakkoliv si v tomto ohledu v našich společenství snažíme vzájemně pomáhat.

2. Význam duchovních hodnot

Třebaže unitáři nemusí mít shodné názory, přece se běžně shodují v chápání hlubokého významu duchovních hodnot pro osobní život člověka i lidské společnosti v současném světě.

3. Pluralismus

Jak jedinci v unitářských společenstvích ve světě, tak i samotná společenství zpravidla zaujímají některý z následujících způsobů pluralistického soužití:

- Přijetí práva na osobní názor jako nadřazeného dogmatům a článkům víry. Z toho pak může vyplynout:
- Otevřená tolerance vůči těm, kteří mají odlišný názor od převládajícího názorového konsensu. Z toho pak může vyplynout:
- Přijetí pluralismu jako závazného způsobu soužití různých názorů

nebo postojů.

E. PĚT SDÍLENÝCH POSTOJŮ

Víra dává člověku nejen posilu a moudrost k vedení života, ale i sílu v obtížných situacích a inspiraci k činům. Unitářská víra se často vyznačuje následujícími pěti postoji, které mnoho unitářů sdílí:

1. Naše porozumění pravdě se vyvíjí a mění. Chápání podstaty věcí je podmíněno celou řadou věcí a okolností. Poznání je relativní, nebo záleží na dispozicích každého člověka.
2. Duchovní růst a poznání je člověku nejdostupnější, když mu podmínky dovolují svobodu myšlení a svobodu sdružování.
3. Duchovní hodnoty mají smysl, jen když je používáme v našich vlastních životech a ve společnosti, ve které žijeme, pracujeme a trávíme volný čas.
4. Kvalita života se může zlepšovat, pokud s druhými lidmi sdílíme to, co umíme a čemu rozumíme, naše skutky i myšlenky.
5. Navzdory vší tragičnosti a negativitě kolem nás vždy lze nacházet novou naději a nové možnosti.

IV. Unitářská cesta deseti kapitolami

kapitola 1.

DUCHOVNÍ SPOLEČENSTVÍ

Historik Earl M. Wilbur, který se věnoval studiu historických pramenů unitářství, konstatoval, že v pestré paletě různých unitářských skupin a organizací v historii lze unitářská společenství charakterizovat těmito třemi principy: úplná duševní svoboda, neomezené používání rozumu a velkorysá tolerance.¹ Tato charakteristika naznačuje, že unitářská společenství lze od ostatních církví a náboženských organizací odlišit především stylem přístupů a postojů, než věroučným obsahem.

Když se lidé ptají “Čemu věří unitáři?”, je to podobné, jako ptát se “Čemu věří vaše rodina?” nebo “Čemu věří Karlova univerzita?” Lepší otázkou je “Jaké je toto unitářské společenství?” nebo “Čím se unitáři zabývají?” Unitářská společenství jsou založena především na lidské potřebě sounáležitosti, sdílení a přátelství. Co nás spojuje? Slovy Jaroslava Šímy “nás nesjednocuje nějaký článek víry, nýbrž společné rozumné, vroucí hledání věčné pravdy a život připodobňující se poznání Nejvyššího a jeho vůle.”²

Unitářské společenství, a už kdekoli na světě, je “velká debata o lidské podstatě, Bohu, lidském osudu, a hledání nejlepší cesty k nápravě věcí lidských.”³ Je to místo, kde se návštěvníku nedostane černobílých odpovědí a vysvětlení tajemství života a vesmíru, nýbrž kde nalezne prostor k rozjímání, hledání a nacházení.

Tak jako v historii, když se unitáři sdružovali pod nátlakem netolerantního státního náboženství, i dnes unitářská společenství nabízí zázemí a podporu lidem, kteří chtějí jít svou osobitou cestou a přesto cítí potřebu duchovního společenství. Je to především prostor pro osobní a osobitou spiritualitu. Společenství dává člověku více síly k následování ideálů, také i posilu a příležitost k pomoci druhým. Je to místo, kde člověku je umožněno vztahovat se ke světu jako “my” a nikoliv jen “já”, aniž by však ztratil cokoli ze své osobitosti.

¹ Earl Morse Wilbur, *A History of Unitarianism in Transylvania, England, and America* (Boston: Beacon Press, 1945), 5. Viz také “Tři principy” výše na str. 9.

² Jaroslav Šíma, “Dvojí náboženství: Základní ideologický princip” v Jaroslav Šíma, ed., *Tvůrčí náboženství* (Praha: Unitaria, 1937), 55.

³ Kenneth K. Marshall, “Evolution of the Congregational Way”, *Journal of the Liberal Ministry* 7:3 (podzim 1967): 44-58.

kapitola 2. BŮH A ČLOVĚK

Evropští unitáři v 17. století se k otázce Boha stavěli v křesťanském duchu, snažili se jen být ve své víře opravdoví a důslední. Tato snaha je však přiváděla do pozice velmi kritické vůči oficiálnímu náboženskému zřízení. Svědčí o tom i tato modlitba z Rakovského katechismu: “Prosíme Boha vši slávy, aby poté, co rozptýlí temnotu chyb, která zastiňuje křesťanský svět, nás nechal jít pokornými kroky cestou víry a úcty.”¹

Od těch dob unitářská pojetí Boha prošla dalším vývojem. Byla ovlivněna množstvím proudů protestantsví, rozvojem vědy a techniky, myšlenkami humanismu, ale i dříve nedostupnými naukami Orientu, předkřesťanských náboženství apod. Tradiční tolerance vůči odlišným názorům umožnila unitářství nejen dívat se na ně bez předsudků, ale i inspirovat se jimi. Dnes je mezi unitáři velmi běžné chápat Boha jako tajemný řád bytí, který člověk jen s potížemi může popsat slovy, zato jej však může vnitřně vnímat. Bůh je mnohými chápán jako “Nejvyšší neznámý”, “To, co je”, zkratka “To, v co věříme”.

O šíři unitářského pojetí Boha svědčí i následující citáty od unitářských duchovních z různých dob a zemí:

- To, co je pro člověka nejdůležitější, jakkoliv to může být nepojmenovatelné, to je jeho živý Bůh.²
- Bůh je realita, která v nás a s námi pracuje, skrze kterou můžeme nalézat pravdu, krásu nebo dobro. Je to ta tvořivá síla, která je přítomná v přírodě a historii, která za určitých podmínek vnáší dobro v lidské společnosti.³
- Ve svých pojmech nekonečného jsme mnohonásobně omezeni. My

¹ Andrew Wiszowaty a Joachim Stegman, *Rakovský katechismus*, předmluva v latinské edici z r. 1680. Citováno z George H. Williams, *The Polish Brethren* (New York: Scholar Press, 1980), 695.

² James Martineau, *Endeavours After the Christian Life* (Boston and Cambridge: James Munroe & Co, 1858), 287.

³ James Luther Adams, *The Prophethood of All Believers* (Boston: Beacon Press, 1986), 49.

si nedovedeme představit nekonečný prostor, kdybychom jak chtěli o něm filosofovali. My si také nedovedeme představit věčnost. . . . Boha je možno poznat jenom, jak dalece se projevuje v našem vlastním bytí. My musíme najít božství osobně uvnitř v sobě nebo je vůbec nenacházíme a nepoznáváme.¹

- Bůh není boží jméno. Bůh je moje jméno pro tajemství, které je ponořeno uvnitř mého bytí a které se klene za jeho hranicemi. Životní síla, duch života, podstata bytí, toto jsou jména pro nepojmenovatelné, které jsem teď svolný nazvat Bůh.²
- [Spory] o existenci Boha jsou zbytečné. Nemá cenu vést vášnivé diskuse (nemluvě již o konfliktech s tímto pozadím) o představě něčeho, co je největším tajemstvím. Přece žádná z těchto představ nemůže vystihnout podstatu tohoto tajemství.³

Podle některých posvátných písem a náboženských proudů Bůh, a už jakkoliv chápán, má vlastnosti podobné lidským a je schopen činů, které by člověk sám u sebe morálně nemohl schválit. A tak lidé věří tomu, že Bůh vede války jedněch lidí proti druhým, vyhlazuje celé národy, když se mu zlíbí, zasáhne tu či onde dle svého uvážení, prostě jedná jako neomezený vladař s lidskými touhami a charakterem.

Proč by tomu tak ale mělo být? Proč popisovat Boha v rámci omezených lidských představ? Snad je to tak, že Bůh není od světa oddělen, ale naopak přítomen ve všem, co kolem nás je, je ve mně tak jako v tobě, je ve stromech a květinách tak jako je v každém kousku hmoty, prostě je ve všem, co je. A současně Bůh existuje v jiném rozměru, než my jsme schopni vnímat.

Bůh v tomto smyslu není osobou, oddělenou od světa, nýbrž životním principem, zdrojem bytí, duchem života, příčinou všech věcí i důsledkem všech věcí. A protože takový Bůh od počátku všech věcí byl a u konce všech věcí bude, zná jak minulost tak i budoucnost — nebo lépe řečeno minulost i budoucnost jsou v něm.

“Spalte ty knihy. Buď obsahují totéž, co Korán, pak jsou zbytečné, nebo obsahují něco jiného a pak jsou škodlivé!” prohlásil kdysi kalif Omar před vypálením Alexandrijské knihovny v Egyptě. Podobně se vyjadřovali lidé v různých dobách o Bibli či jiných knihách, které považovali za posvátné. Protestanté v dobách, v kterých přehodnocovali nekalé praktiky římskokatolické církve, používali autoritu Bible za hodnotící měřítko. Co neprošlo sítím biblického učení, nebylo přijato. Během věků došlo k tomu, že autorita Bible byla považována za natolik určující, že byla považována za veskrze pravdivou a neomylnou.

První unitáři rovněž brali Bibli za zásadní spis, pomocí kterého kriticky přehodnocovali dosavadní náboženské praktiky. Protože např. učení o trojici v Bibli nebylo podloženo, odmítli je. Jenomže později si uvědomili, že i Bible sama je pouze výsledkem lidské činnosti, jakkoliv snad její pisatelé byli inspirováni Bohem. A jako taková, tedy lidské dílo, může obsahovat omyly a chyby. Tradiční chápání Bible bylo, že co je v Bibli psáno, je pravdou. Unitáři však toto pojetí vzali po svém a konstatovali, že pro ně platí, že co je pravdou, to je biblí.

Ralph Waldo Emerson to vystihl těmito slovy: “[Kánon] Bible nelze uzavřít, dokud se nenarodí poslední velikán.”¹ Proč by moudrost přinášená mnohými osobnostmi v minulosti i současnosti měla být považována za méně hodnotnou, než moudrost biblických pisatelů? Emerson proto každého vyzývá: “Vytvoř si svou vlastní Bibli. Vyber a uspořádej si všechna slova a věty, které tě při čtení [různých knih] oslovily vlnou radosti.”²

Otázka posvátnosti psaného textu je současně otázkou pravdy a

---

¹ Ralph Waldo Emerson, “Uses of Great Men”, v *The Complete Writings of Ralph Waldo Emerson*, (New York: WM.H. Wise, 1929), 332.

² Ralph Waldo Emerson, zápis v denníku, 21. července 1836. Citováno z Bliss Perry, *The Heart of Emerson's Journals* (Boston: Houghton Mifflin Company [The Riverside Press Cambridge], 1926), 102. Tato Emersonova slova jsou pozoruhodně podobná slovům Čapkovým (*Nová brázda: příspěvek k náboženské orientaci*, 39): “Živá bible SB je výběr nejlepších statí z bible a z veškeré náboženské literatury všech dob a národů. [Živá je proto, že] je možno jednotlivé stránky s dobrým čtením kdykoliv vyjmout a nahradit je lepšími a životnějšími.” Podobně je to vystiženo i v *Tvůrčí náboženství*, 58.

---

¹ Norbert F. Čapek, “Bůh v mysli lidí”, *Cesty a Cíle* XII (1934): 131-132.

² F. Forrester Church, *Born-Again Unitarian Universalism* (1983), 91.

³ Cezariusz Kazańczuk, “Na unitariańskiej drodze — od christianizmu do uniwersalizmu”, *Wolna Myśl Religijna* II:3 (1996): 8-20.

autority. A je to dávný duchovní spis, kniha poezie nebo soubor vědeckých bádání, všechny jsou podrobeny stejnému zákonu pomíjivosti v čase. Dnes jsou aktuální a hovoří k lidem, zítra tomu tak být nemusí. Jak napsal Ferenc Dávid na stěnu žalární cely, kde zemřel: “Ani meč papežů, ani kříž, ani znamení smrti — nic nezastaví pochod pravdy.”¹

S autoritou posvátného písma je to jako s autoritou duchovních učitelů. Theodor Parker jistě promluvil jménem mnohých unitářů, když poznamenal, že: “Autorita Ježíše, tak jako všech jiných učitelů, musí být odvozena od pravdy v jeho slovech, nikoliv pravdivost jeho slov od jeho autority.”² Totéž se dá říci o Bibli tak jako kterémkoliv jiném textu: jejich autorita spočívá na jejich pravdivosti, nikoliv naopak.

kapitola 4. SPIRITUALITA

Unitářská spiritualita, ostatně jako každá jiná, je osobitou odpovědí vesmíru. Vesmír kolem nás, pulsující všemi druhy fyzikálních, biologických a sociálních sil, se člověku může jevit jako fascinující a současně hrozivý. Fascinující proto, že nám dává život, který často vnímáme jako smysluplný. A hrozivý proto, že jej nemůžeme mít pod kontrolou, a někdy je i nesmyslně bolestný.

Různá náboženství, ba i různí jednotlivci v tom samém náboženství, interpretují svou zkušenost z konfrontace vesmírem jinak navzdory tomu, že ta zkušenost je třeba více či méně totožná. Spiritualita je souhrn víry, pocitů a aktivit, kterými se člověk projevuje vůči vesmíru, když je jím konfrontován. Spiritualita je lidskou odpovědí vesmíru, je to prostředek, kterým člověk vkládá smysl svému bytí.

Unitářská spiritualita, tak jak by bylo možno očekávat, se může lišit v různých kulturách, ba i v jednotlivých obcích, nebo je vždy přímo odvozena od potřeb jednotlivců a společenství. Přesto ji však lze vystihnout tak, že se soustřeďuje na radost, rozjímání a změnu k

---

¹ Janos Erdő, *Transylvanian Unitarian Church: Chronological History and Theological Essays* (Chico: Center for Free Religion, 1990), 15.

² Theodor Parker, “The Transient and Permanent in Christianity”. Promluva při ordinaci Rev. Charles C. Shackford, Hawes Place Church, Boston, 19. května 1841. Tento citát výstižně hovoří i ke kapitole 7., “Sídlo autority” uvedené níže v této práci.

lepšímu, nikoliv na zdůrazňování viny, hříšnosti a kajícnosti.

Jádro unitářské spirituality, její vnitřní esence, není ani antitrinitářská doktrína, měnící se formy liberálně náboženských postojů, ani hledání odpovědí na současné společenské, sociální, politické, filosofické či duchovní otázky, ba ani pořádání programů, přednášek a pod. Jádro unitářské spirituality spočívá spíš v duchu a způsobu, s jakým se k otázkám, problémům a situacím přistupuje v rámci duchovního společenství.

Unitářská spiritualita je založena na základních charakteristických principech unitářské víry, t.j. svobodě, rozumu a toleranci. Jako unitáři jsme přesvědčeni, že v atmosféře svobody je to nejlepší prostředí, kde se člověk může zamýšlet nad otázkami a tajemstvími svého života. Člověka není třeba děsit pekelnými ohni, ani jej tížit poukazy na hříšnost. Věříme, že každý člověk má integritu a schopnost rozvíjet a žít svou víru takovým způsobem, který je pro něj správný.

Není asi na světě unitářského společenství, které by bylo lhostejné k starostem a potížím lidí, a už se jedná o osobní situace v životech lidí nebo starosti a potíže sdílené sociálními skupinami. Důraz na lásku k bližnímu je součástí všech světových náboženských proudů a v unitářství je tomu nejinak. Aktivní pomoc druhým lidem je zakotvena ve víře a praxi unitářských organizací v nejrůznějších zemích světa.

Ideál sociální spravedlnosti je pro unitářskou spiritualitu neméně určující. K získání podrobnější představy stačí přečíst si unitářské meditace a texty responsivních čtení a písní. O možnosti nápravy věcí lidských v tomto smyslu se také pozoruhodně vyjadřuje Hipshon Roy z Khasi Hills v Indii, když říká, že: “Budoucnost světa záleží na spiritualitě mocných spojené se spiritualitou méně mocných.”¹ Lze si něco takového v našem světě alespoň představit?

Pro rozvíjení a prohlubování unitářské spirituality jsou samozřejmě důležitá shromáždění. Ta se od sebe v jednotlivých tradicích mohou i velmi lišit svým průběhem a obsahem. Někde jsou více formální, jinde méně; někde je důraz kladen na modlitbu a kontemplaci, jinde na promluvu; někde je více slov, jinde více hudby; leč vždy tam naleznete soustředění se na radost, rozjímání a změnu k lepšímu, a už u jednotlivce nebo ve světě.

---

¹ H. Keliam Synrem, “Religion of the Khasis”, *Proceedings of the 28th World Congress of the IARF*, Bangalore, India (15-18 August 1993), 112-113.

kapitola 5. ZJEVENÍ A ZÁZRAKY

Unitářství je někdy nazýváno “přirozeným náboženstvím”. To proto, že se staví skepticky k otázkám nadpřirozených věcí a tvrdí, že všechno, co se ve světě kolem nás i v celém vesmíru děje, je přirozené — jakkoliv tomu třeba dnes nedokážeme porozumět.

Mnohé náboženské proudy byly založeny na základě nějaké události, která byla chápána jako nadpřirozená, případně tak byla označena později. Jejich rituály a osobní praxe se často nadpřirozených věcí dotýkají, jejich víra je prostoupena představami nadpřirozených bytostí, sil a úkazů. Bůh tak hovoří v keři, svět byl stvořen z hlíny, kolem nás žijí démoni, víno se mění v krev — a tak bychom mohli pokračovat dál, ten výčet by mohl být velmi dlouhý nebo lidská představivost je velká.

Co však je podstatou náboženství? Je to přece způsob života. Je to “způsob života, který nutně vyplývá z toho, že člověk ctí určité věci, který pramení z jeho pocitů a důvěry, že jsou posvátné.”¹ To je samotným základem, který pak lidé doplňují svou imaginací, tvořivostí, racionálním uvažováním apod. Unitářství se snaží zůstat v tomto ohledu nad věcí. A to tím, že zdůrazňuje, že to, co lidé vytvářejí svou imaginací, tvořivostí, racionálním uvažováním jakožto nadstavbu nad podstatou náboženství, je zkrátka jen to, tedy výsledek práce lidského ducha.

Zjevení a zázraky jsou výrazy jazyka poetiky. Tam dojista mají své místo. A poetika naopak má své nenahraditelné místo v náboženství a duchovní cestě, protože umožňuje popsat a vyjádřit vnitřní zážitky a pocity ve slovech a pojmech. Řekl-li Mojžíš, že k němu hovořil Bůh v keři, byla to patrně jeho vnitřní vize, zážitek a pocit, který se snažil vyjádřit slovy. Když to však lidé brali doslovně, došlo k nedorozumění.

O takovéto rozlišování se unitářství právě snaží. Když jsme skeptičtí k věcem nadpřirozeným, je to proto, že chceme podle možností znát pravou podstatu věci. Když říkáme, že není zázraků a nadpřirozených úkazů, nepopíráme tím tajemnost vesmíru, ale jen

---

¹ Julian Huxley, *Religion Without Revelation* (New York: Harper & Brothers, 1957), 9-10.

konstatujeme, že to či ono, co v současnosti nejsme schopni pochopit a vysvětlit, se nám dříve či později může objasnit. A že tajemnost vesmíru se všemi nevysvětlitelnými úkazy je vlastně naprosto přirozená.

Unitářství je vpravdě tvůrčí náboženství. Člověk v něm nemůže jen pasivně přijímat sdělené pravdy, nýbrž má hledat, růst a jít cestou tvořivého života, nebo : “Není ukončeného zjevení, nýbrž každá nová pravda je novým zjevením a objevením. Každá nově poznaná, prožitá a do praxe uvedená pravda je přiblížením Pravdě Nejvyšší, Bohu.”¹

kapitola 6. ŽIVOT PO SMRTI

To, co člověka čeká po smrti, už od úsvitu věků naplňuje člověka směsicí pocitů zvědavosti, úcty a strachu. Mnoho proroků, mystiků a vizionářů se na tu otázku pokoušelo odpovědět, a jejich odpovědi uspokojily mnohé z lidí. Nabízí se tisíce odpovědí: po smrti následuje život v pekle a ráji, reinkarnace v novém lidském těle, transformace životní energie do jiné formy života atd. Leč a už kdo uvěří, čemu se mu zlíbí, přece se nikdo z lidí nedozví jistou pravdu o této otázce až do toho okamžiku, kdy jeho život skončí.

Zeptá-li se kdo člověka jdoucího unitářskou cestou: “Věří unitáři na život po smrti?” je velmi pravděpodobné, že odpovědí mu bude ono lapidární “Unitáři věří na život **před** smrtí!” Jakkoliv ta odpověď je humorná, přece má v sobě notný kus pravdy.

Tradice unitářství rozhodně nepopírá možnosti posmrtného života, ba naopak. Vždy unitáři bedlivě sledují i výzkumy na experimentální a vědecké půdě.² Jenže si také uvědomují, že důraz má být kladen především na současný život, na život, který ty i já prožíváme právě teď. Tato unitářská zdrženlivost ve věcech posmrtných má tři důvody: (1) Myšlenky posmrtného života lze příliš snadno zneužít k útěku od současných tíživých problémů tím, že se člověk nebo

---

¹ Jaroslav Šíma a Norbert F. Čapek, “Známe všechnu boží pravdu? Biblické zjevení” v Jaroslav Šíma, ed., *Tvůrčí náboženství*, 58.

² Velmi známým zdrojem poznatků v této oblasti je už po mnoho dekád např. Londýnská Society for Psychical Research. Příkladem unitářské zvědavosti zde může být N.F. Čapek, který dobře znal autority své doby (Mayers, James, Crookes, Balfour, Barrett, Lodge, Flammarion, Richet, Bergson, Driesch), a sledoval i publikace v souvisejících oborech.

společnost upnou na sebeuživání, že život příští bude lepší; (2) Tato myšlenka byla a i dnes může být snadno zneužita k zastrašování lidí, k vyhrožování a psychologické manipulaci; (3) Unitáři mají velmi často odpor k systému odměny a trestu a direktivní hierarchii, která o odměnách a trestech rozhoduje, tzn. v tomto případě si osobuje právo na interpretaci osobního osudu člověka po jeho smrti.¹

Na druhé straně je nutno zdůraznit, že tato oblast, více než kterákoliv jiná, diskutovaná v této práci, je ilustrací různosti názorů, pocitů a postojů těch, kteří sdílí unitářskou cestu. Není možno popsat sjednocující názor či koncept unitářského pojetí života po smrti, těch může být právě tolik, kolik je unitářů. Shodnout se však jistě můžeme v tom, že pokud žijeme svůj život plně, zodpovědně vůči svému svědomí, s láskou vůči druhým, to že je nejlepší investice do života budoucího.

kapitola 7. SÍDLO AUTORITY

Na otázku autority jsou unitáři odedávna velmi opatrní. Jejich skepse vůči autoritě písma a zjevených pravd už byla popsána výše. Lze si pak jistě představit, že vůči autoritám, které takové pravdy představují a interpretují, jsou ještě skeptičtější. Raja Rammohun Roy v r. 1803 vyjádřil takový postoj sarkastickým shrnutím: “Lidé mohou být rozděleni do čtyř kategorií. (1) Ti, kteří si vymýšlejí náboženské doktríny, čímž matou a rozdělují lidi; (2) Ti, kteří si neověřili skutečnost a následují druhé; (3) Ti, kteří jsou současně svedeni i svádí druhé tím, že se nechali pomýlit a omyl šíří dál; (4) Ti, kteří s pomocí všemohoucího Boha nematou druhé ani sebe.”²

Potíž, na kterou Roy poukazuje, je v tom, že někteří lidé považují svou osobní náboženskou zkušenost za obecně platnou a závaznou i pro ostatní lidi. Totéž se vztahuje i na různé náboženské organizace, které svou víru šíří všemi dostupnými prostředky — a už odpovídá pravdě

---

¹ Zde jsou míněny nejrůznější náboženské organizace, které si taková práva přivlastňují, jakož i jednotliví vizionáři a proroci, kteří s jistotou tvrdí, že vědí, jak to po smrti je. Jakkoliv jejich zkušenost je cennou výpovědí, přece zůstává zkušeností naprosto subjektivní.

² Raja Rammohun Roy, *Tuhfat-ul-Muwahhidin: A Gift to Monotheists* (Calcutta: Adi Brahma Samaj, 1884). Citováno z Sophia Dobson Collet, *The Life and Letters of Raja Rammohun Roy* (Calcutta: Brahma Samaj, 1988), 31.

nebo ne.

Pravda je pro unitáře bez pochyby významnou autoritou: “V lidském životě je nejpodstatnější základnou pravda . . . Objevováním pravd o světě, o životě, o nás samých, o silách ve světě i v nás se nám dostává zároveň vědění a poznávání . . . Pokud je člověk v zajetí dohadů, polopравd, nebo dokonce nepravd, není schopen jednat správně, dopouští se omylů, je zaváděn s cesty a páše tak řečené zlo. Pravda je tedy největším světlem, největší svobodou a nejspolehlivější cestou života.”¹ Leč pravda jako celkový úhrn porozumění skutečnosti je nám lidem bohužel nedostupná, a tak se často musíme spokojovat s pouhými záblesky pravdy.

Svědomí je další významnou autoritou. Nelze je nahradit zákony, vyhláškami a nařízeními, ani rozkazy a poučkami. Svědomí je člověku jedinečným rádcem a inspirací. Svědomí je “vnitřní Smysl, neoddelitelný od naší podstaty, [pocit] neúplatné autority mezi našimi pohnutkami k činům.”² Když se člověku daří ve svízelné situaci naslouchat svému svědomí a když při tom cítí, že to, oč usiluje, není zatíženo jeho sobectvím, je to pro něho jistě autoritou, kterou může respektovat. Svědomí je spojnice mezi člověkem a tím, co jej přesahuje.

Rozum, tedy kritické myšlení, je pro unitáře také autoritou a už mu výše byl věnován značný prostor. Rozum však potřebuje nebýt v osamění, patří k němu neoddelitelně cit.

Cit je také autoritou. Kdyby citu nebylo, věřící člověk by postrádal něco velmi zásadního. A už jde o cit v podobě soucítění, odpuštění nebo lásky k bližnímu, je nepostradatelný. Bez citu by člověk byl jako stroj, a by znal sebevíc, a by pravdu nahlédal nejhloběji. A náboženství by bez citu bylo tragicky ochrnuté: “Náboženství je etika zbarvená citem. Když intelekt je hlavní a chybí dotyk citu, výsledkem je chladný a neplodný pohled na věc.”³

Intuice může být označena za další autoritu. Intuice je těžko popsateľný a logicky vysvětlitelný fenomén v lidském životě. Leckdy

---

¹ Karel Hašpl, *Základní problémy I. Strojopis označený jako “Seminář — zimní běh”* (Praha: NSČU, 1944-45), 13.

² James Martineau, *The Seat of Authority in Religion* (London: Longmans, Green and Co, 1898), 97.

³ Egbert Ethelred Brown, “Making Religion More Satisfying Emotionally,” proslov na sympoziu Metropolitan Conference v New Yorku, 16. května 1954. Citováno z Mark D. Morrison-Reed, *Black Pioneers in a White Denomination* (Boston: Skinner House Books, 1994), 209.

může přinést jasný záblesk poznání, bez ohledu na to, zda je v souladu s rozumem, obecně uznávanou pravdou, nebo i svědomím a citem. Někdy přichází ve chvíli, kdy ji nejméně očekáváme, jindy, když v ni doufáme, nepřichází.

Těchto pět zdrojů autority, pravda, svědomí, rozum, cit a intuice jsou autoritou osobní víry. Společenství a tradice mohou být rovněž uvedeny jako další zdroje autority v unitářských sborech ve světě.

Společenství je více než jedinec. Dává člověku více síly k následování ideálů, také i posilu a příležitost k pomoci druhým. Leckdy však názory na tu či onu věc mohou být mezi lidmi různé, a to je příležitost pro člověka uvědomit si, že zájem a potřeba společenství mohou být pro něho důležitější, než jeho vlastní zájem a potřeba.

Tradice poskytuje zázemí a kořeny. Tradice liberální víry má velmi bohatou historii a odkaz našich předchůdců je jistě zavazující inspirací pro každého, kdo tou cestou jde.

Zmíněné zdroje autority, ke kterým si každý může přidat i své vlastní, by ideálně měly být spolu v harmonii. To se však ne vždy daří... leč snaha o to je právě to, co činí duchovní život člověka velkolepou cestou.

kapitola 8. ETIKA

“Skutek, ne krédo!” je heslem unitářů už odedávna. Ta věta je míněna jako odpověď na otázku spásy a vykoupení. V tradičních náboženstvích je veliký důraz kladen na to, co člověk vyznává a čemu věří. Mít tu pravou, správnou víru je pak pro něj velmi důležité. Závisí na ní totiž jeho spása a dobrý život posmrtný, domnívá se.

Pro etický postoj unitářské víry jsou velmi výstižná slova, která v této souvislosti pronesl Dag Hammarskjöld: “V naší době cesta k svatosti nutně vede skrze svět skutků.”¹ Klíčová slova v unitářství jsou zodpovědnost, služba a aktivita, spíš než oddanost, víra a vyznání. Protože to, co přijde po smrti, je velkou neznámou, mnohem smysluplnější je soustředit se na současnost; v jakoukoliv spásu pak člověk může doufat, nejlepší prací pro ni je zdokonalování sebe sama a práce pro druhé, nikoliv to, čemu člověk věří.

Unitářská teologie je charakteristická tím, že se soustředí na přítomnost a na tento svět raději než na neznámou budoucnost, a na tento život raději než na diskutabilní životy budoucí. Unitářská etika vyplývá pochopitelně z unitářské teologie, z pojetí Boha, spirituality atd. Je-li Bůh tajemným principem Bytí a nikoliv osobou, která vládne světu pevnou rukou, pak na člověku spočívá velká odpovědnost. Odpovídá totiž za sebe a nemůže se vymluvit ani na to, že je jen “dítětem božím”, ani na prvotní hřích. Raději než slova hřích a pokání používá unitářská etika slova omyl a odpuštění.

Zmíněné heslo “Skutek, ne krédo!” vzniklo jako vtipná replika vyjadřující přesvědčení, že pro spásu jsou rozhodující skutky a nikoliv formální vyznání víry, ale je také i ilustrací důrazu na praxi, kterou se má víra projevovat. K čemu by člověku byly hovory o nejhlubších mystických pravdách, srovnávání té či oné nauky, diskuse o tom či onom duchovním cvičení, kdyby v něm nebylo lásky a kdyby jeho svědomí spalo? Služba a láska k bližnímu jsou proto nutně základem unitářské etiky; bez nich by víra jen stěží mohla dojít naplnění.

kapitola 9. SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ ANGAŽOVANOST

Od svých samých počátků byla unitářská víra kritická v sociálních a politických otázkách. Nejprve předmětem jejich kritiky bylo státně církevní zřízení založené na dogmatické interpretaci Bible, s čímž se unitáři nebyli ochotni smířovat. Jak se však různé unitářské proudy vyvíjely v jednotlivých zemích a kulturách, jejich sociální a politická angažovanost nabývala osobitějších rysů podle místních okolností a potřeb.

Vysoká míra unitářské angažovanosti je důsledkem soustředění se na plný život v tomto světě raději než na to, co bude po smrti. Podobně i otázka spásy, která se týká skutků namísto vyznání slovem, je v tomto směru určující. Tyto dvě věci jsou tedy důvodem, proč práce pro zlepšování stavu tohoto světa byla a je pro unitáře tak důležitá.

Ferenc Dávid kdysi pronesl před svou obcí tuto vyzývající větu: “Koho Bůh osvětlil svým duchem, nesmí zůstat tichý a nesmí schovávat

¹ Dag Hammarskjöld, *Markings* (London: Faber & Faber, 1964), 108.

pravdu.”¹ Jakkoliv jsou aktivity unitářů v různých zemích jiné a jakkoliv se jejich názory mohou lišit, přece se dá říci, že jejich postoj je tímto Dávidovým výrokem nepřímou velmi inspirován.

Zmiňovat se v detailu o angažovanosti a práci jednotlivých unitářských organizací ve světě je na tomto místě nemožné. Jako malý příklad lze uvést významnou aktivitu amerických unitářů v době po 2. světové válce, kdy jejich Unitářská pomocná služba² organizovala rozsáhlou kampaň pomoci zemím, postiženým válkou.³ Unitářské organizace na svých sněmech často zaujímají stanoviska k situaci ve svém okolí a ve světě a podle možností pak podporují jednotlivé projekty, a už se jedná o výstavbu domů pro nemajetné občany, pomoc lidem v zemích třetího světa, nebo tzv. fair trade.

Aktivní v tomto směru však pochopitelně nemusí být jen majetné organizace. Na Filipínách, navzdory vlastní chudobě, lidé v obcích pomáhají podle svých možností. Popisuje to Toribio S. Quimada: “Naše obce slouží jako centra sociálních služeb, ze kterých můžeme distribuovat šatstvo, obuv, tužky, zemědělské nářadí, semena a léky.”⁴ Není to však jen pomoc chudým, kterou se členové filipínských obcí zabývají. Je to i praktická pomoc v uzdravování, která je vlivem místních podmínek žádaná: “Léčení vírou je věcí běžnou v našich obcích. Dříve to bylo tak, že vedoucí obcí nebo duchovní na konci nedělního shromáždění přišli před kazatelnu, kladli ruce na nemocné osoby a modlili se za zdraví. [Dnes k tomu účelu] máme zřízeno Oddělení léčení vírou.”⁵

---

¹ Janos Erdő, *Transylvanian Unitarian Church: Chronological History and Theological Essays* (Chico: Center for Free Religion, 1990), 7.

² Detailní popis aktivit této organizace je k dispozici v Ghanda Di Figlia, *Roots and Visions: The First Fifty Years of the Unitarian Universalist Service Committee* (Boston: UUSC, 1990).

³ V Československu, s pomocí britských unitářů, byl takto postaven např. Dětský domov Hany Benešové v Olešovicích, dnes Zvláštní internátní škola pro mentálně postižené děti. Československým unitářům se po válce rovněž dostalo pomoci a podpory.

⁴ Dana E. Klotzle, “The Universalist Church of the Philippines”, v *The Universalist Leader* 138 (září 1956): 191. Tento popis sociálních služeb je tím pozoruhodnější, když uvážíme i následující slova tamtéž: “Jsme velmi chudí. Všichni z nás jsou zemědělci a jediné maso, kterého se nám dostává, jsou sušené slané ryby. Nosíme velmi prostý oděv, boty nenosíme, mnozí z nás jsou nemocní.”

⁵ Rebecca Quimada Sienes, *Univeralism in the Philippines*, nedatovaná písemná práce, 27. Tento a předchozí zdroj jsou v této práci uvedeny, protože universalistické organizace se ve světě dnes spojily nebo úzce spolupracují s unitářskými

Unitářský postoj je také charakteristický tím, že odmítá postoj tradičních náboženství, že náboženství nemá být spojováno s politikou. Ve světové politice bylo mnoho unitářských politiků, kteří toho mohou být důkazem. Jak je možné odvodit z výše uvedených kapitol, unitáři zastávají velkou různost ve škále politické orientace. Pokud se pro nějakou konkrétní rozhodnou, většina by patřila spíše ke stranám liberálním než konzervativním.

kapitola 10. CÍLE UNITÁŘSTVÍ

Na závěr úvah a výčtů myšlenek a postojů unitářské víry nezbývá než nabídnout vysvětlení, k čemu to všechno má směřovat, k čemu a jak to může být platno. V první kapitole byl uvedena poznámka, že v pestré paletě různých unitářských skupin a organizací lze unitářská společenství charakterizovat těmito třemi principy: úplná duševní svoboda, neomezené používání rozumu a velkorysá tolerance.

Je to tak. Prvotní cíl unitářství je poskytovat lidem, kteří to potřebují, zodpovědnost svobody a samosprávu namísto relativní bezpečnosti autoritářství a direktivního řízení; podnět a oporu k pohledu do tváře tajemství, která nás přesahují namísto zjednodušujících obrátů a dogmat; vybidnutí k shodě s druhými, ač jejich názor je třeba jiný.

Dalších cílů může být mnoho. Vzhledem k samostatnosti jednotlivých unitářských obcí a denominací, každá z nich může mít své vlastní praktické cíle s ohledem na potřeby svých členů a okolí. Dá se však vystihnout jakýsi zobecňující ideál unitářství? “Prvotní křes ané,” řekl Čapek, “místo ‘náboženství’ užívali slova ‘cesta’.”¹ I unitářství může být chápáno jako cesta. Je to cesta někam a k něčemu hodnotnému. Má to být cesta od slabosti k síle, od smutku k radosti, od závislosti ke svobodě, od sebestřednosti k chápání sebe ve vzájemné sounáležitosti.

Dá se to jistě shrnout i takto:

---

organizacemi.

¹ N.F. Čapek, “Co chtějí unitáři”, *Cesty a cíle XIII* (1935): 28.

Unitářská společenství existují proto, aby pomohla zlepšovat lidské srdce a lidskou duši tak jako i mysl. Aby tak tím člověk mohl růst ve svých myšlenkách i činech, a aby tak tím i svět byl lepší.

POUŽITÁ LITERATURA

Adams, James Luther. *The Prophethood of All Believers*. Boston: Beacon Press, 1986.

Čapek, Norbert Fabián. “Bůh v mysli lidí”. *Cesty a Cíle* XII (1934): 131-132.

_____. *Nová brázda: Příspěvek k náboženské orientaci*. Praha: Unitaria, 1925.

Church, F. Forrester. *Born-Again Unitarian Universalism*. 1983.

Collet, Sophia Dobson. *The Life and Letters of Raja Rammohun Roy*. Calcutta: Brahma Samaj, 1988.

Emerson, Ralph Waldo. *The Complete Writings of Ralph Waldo Emerson*. New York: WM.H. Wise, 1929.

Erdö, Janos. *Transylvanian Unitarian Church: Chronological History and Theological Essays*. Chico: Center for Free Religion, 1990.

Figlia, Ghanda Di. *Roots and Visions: The First Fifty Years of the Unitarian Universalist Service Committee*. Boston: UUSC, 1990.

Hammarskjöld, Dag. *Markings*. London: Faber & Faber, 1964.

Hašpl, Karel. *Základní problémy I*. Strojopis označený jako “Seminář – zimní běh”. Praha: NSČU, 1944-45.

Hill, Andrew M. *The Unitarian Path*. London: The Lindsey Press, 1994.

Howe, Charles A. *For Faith and Freedom: a Short History of Unitarianism in Europe*. Boston: Skinner House Books, 1997.

Huxley, Julian. *Religion Without Revelation*. New York: Harper & Brothers, 1957.

Klotzle, Dana E. “The Universalist Church of the Philippines”. *The*

Universalist Leader 138 (září 1956): 191.

Marshall, Kenneth K. "Evolution of the Congregational Way". *Journal of the Liberal Ministry* 7:3 (podzim 1967): 44-58.

Martineau, James. *Endeavours After the Christian Life*. Boston and Cambridge: James Munroe & Co, 1858.

_____. *The Seat of Authority in Religion*. London: Longmans, Green and Co, 1898.

Morrison-Reed, Mark D. *Black Pioneers in a White Denomination*. Boston: Skinner House Books, 1994.

Parker, Theodor. "The Transient and Permanent in Christianity". Promluva při ordinaci Rev. Charles C. Shackford, Hawes Place Church, Boston, 19. května 1841.

Perry, Bliss. *The Heart of Emerson's Journals*. Boston: Houghton Mifflin Company [The Riverside Press Cambridge], 1926.

Robinson, David. *The Unitarians and the Universalists*. Westport, London: Greenwood Press, 1985.

Sienes, Rebecca Quimada. *Universalism in the Philippines*. Nedatovaná písemná práce.

Synrem, H. Keliam. "Religion of the Khasis". *Proceedings of the 28th World Congress of the IARF*, Bangalore, India 15-18 August 1993: 112-113.

Šíma, Jaroslav, ed. *Tvůrčí náboženství*. Praha: Unitaria, 1937.

Wilbur, Earl Morse. *A History of Unitarianism: In Transylvania, England, and America*. Boston: Beacon Press, 1945.

_____. *A History of Unitarianism: Socianism and its Antecedents*. Boston: Beacon Press, 1945.

Williams, George H. *The Polish Brethren*. New York: Scholar Press, 1980.